

1800-luvun *Tuhat ja yksi yötä* suomalaisittain¹

Hangitaampa parahallaan Aarapianski satuja Suomeksi – jos kuinga luonistunee se suomentama, ei edelläpäin voi arvata. (H. A. Reinholm, 1849)²

Tuhannen ja yhden yön tarinoiden suomennosten kohtaloa ei voinut varmuudella ennustaa vielä 1800-luvun alkupuolella. Nyt, puolitoista vuosisataa myöhemmin, tiedämme, että tarinoista on tullut suomalaistenkin lukijoiden kesto-suosikkeja. Niistä on ilmestynyt lukuisia eri versioihin perustuvia suomennoksia ja uusintapainoksia, joiden varhainen historia kietoutuu kiehtovalla tavalla yhteen lukutaidon ja kirjallisuuden leviämisen kanssa. Itämaiset kertomukset kuuluivat ensimmäisten kaunokirjallisten suomennosten joukkoon, niitä ilmestyi ensin sanomalehtien palstoilla ja sitten kirjoina. Suomen kieli ja suomenkielinen kirjallisuus nousivat ja kehittyivät ikään kuin käsi kädessä maailmankirjallisuuden tuntemuksen kanssa: oma ja vieras punoutuivat yhteen jo varhain lukemis- ja yleensäkin kirjallisessa kulttuurissa. Shahrazad ja Shahriyar, Aladdin ja Hassan köydenpunoja ovat kulkeneet suomalaisten rinnalla ja avanneet meille ovia uusiin maailmoihin jo yli sadanviidenkymmenen vuoden ajan.³ Tässä artikkelissa käsittelen tämän jo ajat sitten klassikon aseman

¹ Kiitän Harry Halénia, Mikko Hakalinia, Jaakko Hämeen-Anttilaa ja Kaj Öhrnbergiä sekä Koneen säätiön rahoittaman 1800-luvun kirjakielihankkeen tutkijoita ja yhteistyökumppaneitani Katja Huuhoa, Lea Laitista, Petri Lauermaa, Taru Nordlundia, Sirkka Paikkalaa ja Laura Tuomista kaikesta avusta ja artikkelin aiempia versioita koskeneista kommentteista. Kiitos myös *Sananjalan* toimittajille ja nimettömille lukijoille arvokkaista huomioista. Koneen säätiötä kiitän jatkuvasta taloudellisesta tuesta, jonka turvin olen voinut tutkimustani tehdä.

² H. A. Reinholm SKS:n pöytäkirjan 16.3.1849 mukaan (ks. Rausmaa 1972, 22).

³ Kun *Tuhat ja yksi yötä* ensimmäistä kertaa sai suomenkielisen asun, ei tietenkään ollut olemassa Suomen Standardisoimisliiton vahvistamaa suomen yleiskielen suositeltua arabian kielen standarditranslitteraatiota, eivätkä myöskään erikieliset lähdeoteokset olleet mitenkään yhdenmukaisia nimien kirjoituksen osalta. Tässä artikkelissa käytän tarinoiden henkilöistä kirjoittaesani niitä muotoja, joita kulloinkin kyseessä olevassa suomennoksessa esiintyi. Kehykertomukseen yleisesti viitatasani olen käyttänyt Jaakko Hämeen-Anttilan käännöksen muotoja nimistä Shahrazad ja Shahriyar (Hämeen-Anttila 2001).

saavuttaneen tarukokoelman tuloa Suomeen ja suomeksi 1800-luvulla. Tarkastelun kohteena ovat ennen kaikkea kirjalliset suomennokset.

Tuhannen ja yhden yön synty ja matka Eurooppaan

Ei vain Suomessa vaan kaikkialla muuallakin *Tuhannen ja yhden yön tarinat* on maailmankirjallisuuden tunnetuimpia ja käännettyimpiä teoksia. Tämä tarinoiden meri on alati liikkeessä ja inspiroi yhä edelleen uusia kertomuksia, kuten esimerkiksi Salman Rushdien *Haroun and the Sea of Stories* todistaa (*Harun ja tarinoiden meri*, suom. Arto Häilä 1991). Samoin se innoittaa kuva- ja säveltaiteita. Se on yhtä aikaa kansanperinnettä ja kanonisoitua kirjallisuutta, niin vähäteltyä kuin arvostettuakin: *Tuhannessa ja yhdessä yössä* on tuhat ja yksi tulkinnan mahdollisuutta. Kirjan viehätysten syytä voikin hakea sen monimuotoisuudesta ja monikerroksisuudesta. Monitulkintaisuus nousee osin siitä, ettei taustalla ole yhtä ainoaa, alkuperäistä tarinakokoelmaa *Tuhannesta ja yhdestä yöstä*, vaan tarinaperinne on elänyt yli tuhat vuotta ja siirtynyt paikasta ja kielestä toiseen, kertojalta toiselle, suullisesta perinteestä kirjalliseen muotoon.⁴ Tällainen perinne on myös kuulijoiden ja lukijoiden tarpeiden muovaama.

Tuhannen ja yhden yön kehyskertomus, josta polveilee aina uusia, sisäkkäisiä ja peräkkäisiä kertomuksia, on lähtöisin Intiasta, tarinat eri vuosisadoilta Persiasta, Irakista ja Egyptistä.⁵ Tarinoissa on näin useita ikäkerrostumia. Ensimmäinen tunnettu kirjallinen sikermä syntyi Persiassa pehlevin kielellä ja nimellä *Hazar afsane* ('tuhat kertomusta'). Kokoelma tunnetaan ainoastaan siksi että se on mainittu kirjallisuudessa. Ensimmäinen säilynyt käsikirjoitusfragmentti on jo arabiankielinen ja 800-luvulta. Käsikirjoitukset ovat sen jälkeen muuttaneet muotoaan eri kirjoittajien käsissä: tarinasikermä on kasvanut ja muovautunut eri suuntiin aina paikan ja kuulijoiden tarpeiden mukaan. Suuri osa tarinoista sai kirjallisen muotonsa Kairossa, ja niissä on sen vuoksi egyptiläisiä piirteitä vaikka ne ovat muualta peräisin. Toisaalta taas Egyptissä syntyneitä tarinoita sijoitettiin Bagdadiin kalifi Harun Arrachidin hallituskaudelle seitsemänsataa- ja kahdeksansataalukujen taitteeseen, koska sitä miljöötä pidettiin kertomuksille sopivana taustana. (Gerhardt 1963, 10.)⁶

⁴ Suullisen ja kirjallisen suhteista *Tuhannen ja yhden yön* tarinoissa ks. Hämeen-Anttila 1995, 188.

⁵ *Tuhannen ja yhden yön* historiasta ks. esim. Öhrnberg 1981, Aro 1977, Hämeen-Anttila 2001, Irwin 1994, Gerhardt 1963.

⁶ Kalifi Harun Arrachid oli todellinen henkilö, jonka legendaarisen hahmon ympärille monet *Tuhannen ja yhden yön* tarinat kiertyvät. Tarinoissa kalifilla oli tapana vaellella unettomina öinä vaelepuvussa Bagdadin kaduilla ja seurata kaupungin elämää. Todellisen kalifin elämänvaiheita on selvittänyt John Bagot Glubb (1976).

Kehyskertomus on kuningas Shahriyarin ja viisaan kertojattaren Shahrzadin tarina. Siinä kerrotaan, kuinka kuninkaan vaimo oli ollut uskonon miehelleen, minkä nähtyään kuningas surmasi kiivastuksissaan sekä vaimon että tämän rakastajan. Kostoksi hän päätti ottaa joka ilta uuden vaimon ja surmauttaa tämän seuraavana aamuna. Visiirin tytär Shahrzad tarjoutui menemään naimisiin kuninkaan kanssa ja neuvokkuudellaan ja tarinankerrontataidoillaan vältti edeltäjiensä julman kohtalon. Hänen kertomuksensa saivat kuninkaan tarinoiden lumoihin: aina uudelleen kuningas pyysi Shahrzadia jatkamaan keskeytynyttä tarinaa seuraavana yönä. Aika teki tehtävänsä, kuningas pyörsi päätöksensä ja kaunis Shahrzad jäi henkiin kuninkaan rakastamana puolisona.

Nimestään huolimatta vanhin tunnettu käsikirjoitus kattaa alle kolmesataa yötä. Itse tarinoita on vielä vähemmän, koska jokainen kertomus jatkui Shahrzadin kertomana yleensä usean yön ajan. On myös käsikirjoituksia, jotka pyrkivät kattamaan täydet tuhat ja yksi yötä, mutta nimen alkuperäinen tarkoitus lienee kuitenkin vain ollut ilmaista suurta lukua (Öhrnberg 1981, 38). Varsinaista kanonisoitua, ylitse muiden arvostettua ja alkuperäistä käsikirjoitusta ei *Tuhannen ja yhden yön* tarinoista ole. Jaakko Hämeen-Anttilan (2001, 8) mukaan täydellisten käsikirjoitusten puute johtuu osaksi siitä, että *Tuhat ja yksi yötä* kuului keskiajalla lähinnä viihdekirjallisuuteen eikä sillä ollut rikkaita mesenaatteja, jotka olisivat voineet rahoittaa kalliin kirjoitustyön. Tarinankertojat keräsivät lähinnä itselleen sopivia versioita ja kirjoittivat niitä muistin tueksi. Länsimaisten lukijoiden mielissä kanonisoidun aseman ovat kuitenkin saavuttaneet useat tarinat, joita ei varhaisimmista käsikirjoituksista löydy, kuten Ali Baba ja Aladdin.

Käännökset ovat tuoneet tämän käsikirjoitusmuodossaan arabiankielisen teoksen eurooppalaisen yleisön saataville 1700-luvulta lähtien. Tunnetuksi sen teki ranskalainen Antoine Galland, pitkään Konstantinopolissa asunut arabisti, joka ensin ranskansi Sindbad merenkulkijan tarinan erillisestä käsikirjoituksesta vuonna 1701. Sindbadin saaman suosion innoittamana Galland jatkoi kääntämistä. Hän oli saanut hankituksi vanhan syyrialaisen käsikirjoituksen, tekstin, jota edelleen pidetään vanhimpana säilyneenä *Tuhannen ja yhden yön* käsikirjoituksena (Irwin 1994, 7; Öhrnberg 1981, 37). Käsikirjoituksen lisäksi Gallandilla olivat lähteenään Hanna Diab -nimisen maroniittikristityn kertomat tarinat (Irwin 1994, 16). Juuri näistä suullisista kertomuksista ovat peräisin kuuluisimmiksi tulleet tarinat kuten Aladdin ja Ali Baba. Arabiankieliset käsikirjoitukset eivät sisällä näitä tarinoita, joskin niitä on kyllä myöhemmin käännetty arabiaksi Gallandin ranskankielisen version pohjalta. Gallandin vuosina 1704–17 ilmestynyt *Mille et une nuit* -käännös⁷ aiheutti valtavan

⁷ Gerhardt (1963, 10) toteaa Gallandin itsensä kirjoittaneen kirjan nimen aina näin. Myöhemmissä editioissa se on muutettu monikkoon.

kohun, ja sillä tuli olemaan suuri vaikutus lukijoihin. Huolelliseen käsikirjoitusten vertailuun perustuva myöhempi tutkimus, samoin kuin monet myöhemmät tieteelliseenkin tarkkuuteen pyrkivät kääntäjät, on saattanut suhtautua kriittisesti näihin ensimmäisiin eurooppalaisiin käännöksiin. Ne olivat kuitenkin sellaisia, mitä juuri tuo aika ja ranskalaisen senhetkisen käännöstradition antamat mahdollisuudet saattoivat tuottaa, ja ne synnyttivät suuren innostuksen orienttia kohtaan. Jorge Luis Borges (2000, 35) on todennut, että meidän aikamme lukijat aistivat Gallandin käännöksessä enää vain 1700-luvun imevän jälkimaun, eivät enää sitä ajan haihduttamaa hienoa itämaista aromia, joka tuolloin teki teoksesta toisenlaiseen kirjallisuuteen tottuneelle eurooppalaiselle yleisölle aivan uudenlaisen ja loisteliaan. Galland, hänen käännöksensä ja muut työnsä olivat osaltaan vaikuttamassa siihen, että Länsi-Euroopassa syntyi suuri kiinnostus itää kohtaan ja orientalismi nousi muotiin. Myöhemmin alkoi myös alkuperäisyyden etsiminen: 1800-luvun alkupuolella etsittiin ja editoitiin yhä uusia arabiankielisiä käsikirjoituksia ja pyrittiin pääsemään kirjoitusten lähteille, löytämään aidoin ja autenttisin *Tuhat ja yksi yötä*.

Koko vuosisadan ajan käytiin myös kiivasta kiistaa ei ainoastaan siitä, mikä käsikirjoitus tai kokoelma oli alkuperäisin vaan siitä, mikä käännös oli luotettavin ja uskollisin. Gallandin ranskannos oli heti 1700-luvulla käännetty englanniksi, mutta 1800-luvulla se sai kilpailijoita muiden muassa ensin Edward William Lanen ja myöhemmin Richard Francis Burtonin käännöksistä, jotka oli tehty suoraan arabiasta. Borgesin (2000, 34) sanoin, Lane käänsi Gallandia ”vastaan” ja tuodakseen julki oman näkemyksensä tarinoiden todellisesta luonteesta. Lane oli sitä mieltä, että Galland ei alkuunkaan tuntenut arabialaisten tapoja ja pilasi koko työn (Irwin 1994, 24), ja hän toivoi oman työnsä työntävän syrjään Gallandin ”erheellisen” käännöksen.⁸ Burton taas käänsi Lanea ”vastaan” ja pilkkasi puolestaan tämän moraalinäkemyksiä. Molemmat pyrkivät myös esittämään oman käännöksensä uskollisena versiona, mikä Lanella tarkoitti paljolti pikkutarkkuutta tapojen ja muiden yksityiskohtien kuvaamisessa ja selittämisessä, Burtonilla uskaliaasta kielenkäyttöä, joka ei aina noussut suoraan lähtötekstistä. Molempien käännöksiin kuului myös laaja selitysosa. Heidän käännöksensä olivat siis kumpikin omalla tavallaan oman aikansa sävyttämiä, joskin toinen halusi enemmän noudattaa aikansa normeja ja toinen rikkoa niitä.

Kääntämisessä ja käännösten valikoitumisessa on myös kysymys siitä, mitä asioita mikin aika tai yleisö pitää tärkeinä. *Tuhannen ja yhden yön tarinoissa* on viihdyttäviä kertomuksia, jännittäviä tarinoita, seikkailuja, arvoituksia ja niiden ratkaisuja, faabeleita, rikoksia ja neuvokkuutta käsitteleviä kertomuksia, erotiikkaa ja matkakertomuksia. Tarinoiden monimuotoisuus mahdollis-

⁸ Sekä Irwin (1994, 25) että Gerhardt (1963, 74) ovat kuitenkin sitä mieltä, että Lane puhdisti tarinoita paljon enemmän kuin Galland.

taa sen, että kääntäjät voivat valita oman makunsa ja näkemyksensä mukaan sekä käännettävät tarinat että ne elementit, joita niissä halutaan korostaa. Kaikki kirjallisuuden käännökset, eivät vain *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden, ovat tulkintoja alkuteoksistaan. Samalla kun ne tuovat toisesta kulttuurista uusia kirjallisia vaikutteita ja siihen liittyvää tietoa, ne myös heijastavat kääntäjien- sä ja koko heidän kulttuurinsa näkemyksiä, tietoa ja tarpeita. Myös meissä lukijoissa elävät rinnan tarve tutustua uuteen, ainutkertaiseen ja vieraaseen ainekseen ja tarve sopeuttaa ja mukauttaa vieraat elementit omiin näkökulmiimme. Lisäksi saatamme etsiä kertomuksista universaalia, kaikkien ulottuvilla olevaa kaikupohjaa omille tuntemuksillemme ja elämällemme. Se missä suhteessa sopeutamme, hyväksymme sellaisenaan ja jopa haemme vierasta ja outoa, vaihtelee alkuteoksen, kääntäjän omien toiveiden, lukijakunnan vaatimusten ja yleisen kulttuurisen ilmapiirin mukaan. Niinpä *Tuhannen ja yhden yön* käännökset kertovat varmasti yhtä paljon lukijoista ja kääntäjän ja lukijoiden kulttuurin arvostuksista kuin persialaisesta, bagdadilaisesta tai kairalaisesta ympäristöstä. Näin käännökset toimivat myös oivana välineenä tarkastella kohdeyleisöjen (lukijoiden) oletettuja tarpeita ja lukuodotuksia, sekä sitä, miten olemme vieraita elementtejä tulkinneet, myös Suomessa.

Tuhat ja yksi yötä Suomessa

1800-luvun alkupuolella suomenkielinen Suomi luki vielä hyvin vähän, eikä kirjoja juuri ollut saatavissakaan. Lukuhalu ja muu kuin pakollinen rippilukutaito ei ollut vielä levinnyt laajalle kansan keskuudessa, ja vähä lukeminen oli yleensä intensiivistä toistolukemista (Mäkinen 1997, 29, 77).⁹ Kieltä ja kirjallisuutta ryhdyttiin kuitenkin tietoisesti kehittämään mm. sanomalehtien kautta, joihin kirjallisuutta käsittelevät kirjoitukset levisivät usein Ruotsin ja ruotsalaisten lehtien välityksellä. Tärkeä vaikutteiden levittäjä Pohjoismaissa oli kuuluisa tanskalainen kirjailija Adam Oehlenschläger, jonka runopukuisia draamoja Suomessakin luettiin paljon. Hänen Aladdin-mukaelmansa oli käännetty niin ruotsiksi kuin saksaksikin, ja Fredrika Runeberg kertoo muistelmissaan Aladdiniin liittyvästä tunnustusleikistä, jonka hän nuorena tyttönä selvitti Oehlenschläger-tuntemuksensa pohjalta (Runeberg 1984, 22). Muutoin Fredrika Runeberg toteaa, että *Tuhannen ja yhden yön* tarinoita ei tuolloin vielä juuri tunnettukaan Suomessa. Ruotsissa ilmestyi *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden käännöksiä kirjoina jo vuosikymmeniä ennen kuin Suomessa, muun muassa Grimmin veljesten saksankielisen laitoksen pohjalta. Vuosina 1836–41 ilmestyi H. Sandströmin ruotsintama, ensimmäinen täydelliseksi mainos-

⁹ Lukutaidosta katso myös Varpio 1986, 21 ja Mäkinen 1997, 62 sekä niiden viitteet.

tettu laitos, mutta vaikka tällaista oli keritty kaivata, kohtasi sitä kriittinen vastaanotto. Ruotsalaisen *Frey*-lehden arvostelija ihmetteli vuonna 1842, miksei mallina ollut käytetty Lanen käännöstä, joka hänen mukaansa oli ensimmäinen uskollinen ("den första trogna") käännös, vaan turvauduttiin mukaelmiin ja lyhentelyyn. Lane sai kyllä sitten myöhemmin seuraajansa niin Ruotsissa kuin Suomessakin: Gustaf Thomé ruotsinsi Lanen käännöksen, ja tätä Thomén ruotsinnosta käytti puolestaan Gustaf Erik Eurén, jonka suomennoksen myöhemmän laitoksen esipuheessa usko Lanen käännöksen aitouteen ja kattavuuteen eli Suomessakin vielä monta vuosikymmentä myöhemmin.¹⁰

Tuhat ja yksi yötä saapui Suomeen myös suullisessa muodossa. Muun kiertävän satuperinnön lailla myös *Tuhannen ja yhden yön* tarinoita tai osia niistä kerrottiin ja lainautui muun taruston muassa. Pirkko-Liisa Rausmaan (1972, 15) katsauksessa kansansatujen keruuseen ja julkaisuun Suomessa mainitaan M. A. Castrénin keruumatka Savoan ja Karjalaan vuonna 1839 ja todetaan Castrénin valitelleen joidenkin satujen sukulaisuutta *Tuhannen ja yhden yön* kertomuksille. Myöhemmin, sitten kun tarinoista oli olemassa jo useita painettuja tekstejä, niistä kierteli runsaasti myös suullisia versioita. Niinpä vuonna 1888 on merkitty muistiin tarina pojasta ja tervitsistä (kyseessä oli Aladdin ja dervissi eli lampun henki) ja vuonna 1893 kertomus Alitalon papasta, joka peittosi ryöväreitä ja avasi luolan sanoilla "See sam auki!".¹¹

Kertomukset sanomalehdissä

Suomenkielisen kirjallisen muodon *Tuhat ja yksi yötä* sai aluksi sanomalehdissä. Suomenkielinen lehdistö oli tuolloin varsin nuorta. 1700-luvun puolella oli vuoden verran ilmestynyt *Suomenkieliset Tietosanommat*, mutta vasta vuodesta 1820 alkoi suomenkielisen lehdistön nykypäivään asti jatkunut yhtenäinen taival. Sitäkin sai miltei koko ensimmäisen vuosikymmenen yksin taivalta yksi lehti, *Turun Wiikko-Sanommat*. Lehtiä pidettiin oivana kanavana ja käännöksiä oivana välineenä kirjakielen kehittämiseen. Monen kirjoittajan mainitsema "kankia kieli" oli saatava sujuvaksi, mutta sitä varten tarvittiin "kirjoittamisen ainesta". Tähän tarpeeseen tulivat käännökset erinomaiseksi avuksi. Sanomalehtien tehtävä tuolloin oli hyvin erilainen kuin miksi me sen tänään miellämme, ja lehdissä oli tiedotusten ja uutisaineiston lisäksi (ja usein sen sijalla) paljon kaunokirjallista materiaalia: runoja, sananlaskuja, eläinsatuja, jatkokertomuksia, hupaisia juttuja. Sivistäminen ja viihdyttäminen kul-

¹⁰ Lanen käännös oli loppujen lopuksi melko suppea: Mia Gerhardt (1963, 76) esittää G. Ratin laskelmiin perustuen, että Lanen käännös kattaisi kaksi viidesosaa sen pohjana käytettyä Bulaq-käsikirjoituksesta. Irwin (1994, 25) puolestaan toteaa, että Lane jätti pois ja lyhensi sopimattomina pitämiään kohtia.

¹¹ Ks. Rausmaa (toim.) 1972, 398–399 ja 480–485.

kivat käsi kädessä kirjakielen kehittämisen kanssa. Ja mikä olisikaan sopinut paremmin *Tuhannen ja yhden yön* kertomusperinteeseen kuin ensimmäisten suomennosten ilmestyminen jatkokertomuksina sanomalehdissä? Kuten viisaan Shahrazadin puoliso muinoin, myös suomalainen lukija joutui jäämään uteliaisuuden valtaan kun tarina keskeytyi aina jännittävässä kohdassa. Saako Hamppu-Kehro Hassan kadottamansa aarteen takaisin? Miten Ali Baban seikkailut päättyvät? Aina ei edes kärsivällinen odotus tuonut vastausta: Aladdinin ensivierailu Suomeen päättyi nopeasti *Kanawa*-lehden lopettaessa tarinan kesken vuonna 1846. Mutta mitä pidemmälle 1800-luku eteni, sitä enemmän ja laajemmalle kiinnostus *Tuhannen ja yhden yön kertomuksia* kohtaan levisi ja niitä julkaistiin kohta sanomalehtien lisäksi kirjoina ja kokonaisina kirjasarjoina.

Järjestyksessä toinen suomenkielinen lehti, *Turun Wiikko-Sanommat* (ilm. 1820–31), osoitti alusta lähtien mielenkiintoa kaukomaista kohtaan. Kuvaa idästä piirsivät ensinnäkin uutiset:

Egyptistä läntää eli luoteista ilmaa kohin löytyy muutamia Valtakuntia, jotka seuraavat Mahometin eli Muhamedin Uskoa, ja ovat usein ryöstäneet merellä Eurooppalaisten aluksia. Yhessä näistä valtakunnista, jonka nimi on Tripolis, on rutto-tauti tappanut mennä vuonna paljon ihmisiä: Sen valtakunnan Hallihti ja on luvannut että ei enee ryöstää merellä kulkevia. (TWS 6/1820, 12.2.1820)

Ututisten lisäksi tarittiin tiedottavia tai valistavia artikkeleita, kuten ”Lyhyt tieto Mahometista ja hänen Oppilaisistansa” (TWS 16/1820, 22.4.1820). Suomenkielisiä historian tai maantieteen ja uskontojen laajoja painettuja yleisesityksiä ei tuolloin ollut. Lisäksi ilmestyi *Turun Wiikko-Sanomissa* kaunokirjallisia kertomuksia. Niiden joukossa oli itämaisia tarinoita, joihin kuului ”Kuinka kavala Munkki petettiin” numerossa 24/1820 (17. kesäkuuta 1820). Tarina kertoo kauppiasta, joka uskoi rahakukkaronsa ”Mahommittelaisen Munkin (eli Dervischin)” haltuun ja jolta munkki tämän kukkaron varasti. Kukkaro saatiin takaisin viisaan tuomarin toiminnan tuloksena. Saman vuoden elokuussa (33/1820) ilmestyi kertomus muinaisen Persian kuninkaan Feridunin surusta puolison kuoltua. Sen otsikkona oli ”Vanhan-aikainen kertomus itäiseltä maalta”, eikä lehteen juuri muuta mahtunutkaan sillä kerralla. Ainoastaan sen sunnuntain aamu- ja ehtoosaarnaajien nimet oli lehteen mahdutettu sen lisäksi; ne oli tapana ilmoittaa aina lehden alussa. Ensimmäinen itämainen jatkokertomus oli vuonna 1825 julkaistu ”Suosiosta ja oikeudesta”, joka jatkui usean numeron ajan. Tätä kautta lukijoille tulivat tutuiksi sellaiset paikat kuin Basra ja Bagdad; he oppivat, että emiiri on korkea virkamies, ja totuttelivat tavaamaan outoja nimiä kuten Haleb ja Hassan.¹²

¹² ”Itämainen kertomus” on aluksi ollut jonkinlainen yleisnimi, jonka alla on ollut erilaisia tarinoita faabeleista *Tuhannen ja yhden yön* kertomuksiin. Itämaisia kertomuksia ilmestyi myös Lönrotin *Mehiläisessä* ja Gottlundin *Suomi*-julkaisussa.

Turun Wiikko-Sanomien kieli herätti lehden alkuaikoina paljon keskustelua ja kiistaa (ks. Lauerma tulossa, Impivaara 1914 ja Mielikäinen 1996). Lehden perustaja ja ensimmäinen toimittaja Reinhold von Becker on jäänyt historiaan suomen kielen puolustajana ja uudistajana, mutta sitä, millaista *Turun Wiikko-Sanomien* kieli hänen jälkeensä oli, ei ole juuri tutkittu. Vuonna 1824 lehti oli myyty maisteri Hjeltille, ja vuonna 1825 sitä toimitti pastori Engelbrekt Boije. Päiviö Tommila (1988, 146) toteaa lehden tason laskeneen ja lehden muuttuneen Boijen aikana pitkälti uskonnolliseksi lukemistoksi. Kieli ei kuitenkaan ainakaan ”Suosiosta ja oikeudesta” -kertomuksessa palannut enää vanhaan kirjasuomeen, jota edelleen käytettiin useissa hengellisissä ja monissa muissakin teksteissä. Tekstissä on toki ruotsalaisuuksia (pronominin käyttö artikkelin vastineena: *se nousewa aurinko*, postpositioiden käyttö sijapäätteiden sijasta: *Ei minä walita enkä napise hänen työnsä yli*, agenttiablatiivi: *kansalta wihattu Passia*), mutta osa tällaisista rakenteistahan pysyi muissakin suomenkielissä teksteissä vielä pitkälle 1800-luvulle, eivätkä ne välttämättä tee tekstiä vaikeaselkoiseksi nykylukijallekaan. Vanhan kirjasuomen ortografia oli hylätty jo Beckerin aikaan, ja monet von Beckerin käyttämät muodot jäivät *Turun Wiikko-Sanomien* kieleen hänen jälkeensäkin, kuten geminaatallinen inessiivi ja monikon kolmannen persoonan *vAt*-loppuiset imperfektit (*toiwottiwat, oliwat*).¹³ Verrattaessa tätä kertomusta seuraavana vuonna Turussa ilmestyneeseen Benjamin Franklinin kirjoitusten pohjalta koottuun ja ruotsista käännettyyn *Wanhan Richardin Aawe- ja Neuwo-Kirjaan* huomataan, että ero näiden kahden tekstin kieliasun välillä on suuri. *Aawe- ja Neuwo-kirjan* ortografia on vielä vanhan kirjakielen mukaista: jäljellä ovat niin *x* ja nasaalien jälkeinen soinnillinen klusiili kuin jälkitavujen pitkien vokaalien merkitseminen lyhyinä; tekstin rakenne on kauttaaltaan ruotsin syntaksin mukaista, ja se vilisee käänöslainoja ja prefiksiverbejä.¹⁴ *Turun Wiikko-Sanomien* pyrki siis mitä ilmeisimmin eksoottisenkin kirjoittamisen aineen kautta uudistamaan kieltä.

Turun Wiikko-Sanomien levikki oli sen ilmestymisen alkuvuosina suurempi kuin muiden lehtien yhteensä: Turussa 275 ja postitse peräti 1625 tilaajaa (Tommila 1963, 156 ja 1988, 145). Suomenkieliselle lehdelle nämä luvut ovat todella merkittäviä. Monet papit tilasivat useita vuosikertoja jakaakseen niitä

¹³ Genetiivi on kuitenkin vanhan kirjasuomen mukainen yksikkövirtaloinen (*hedelmänsä*), ja karitiivi merkitään *oin*-päätteellä (*lohduttamatoin*).

¹⁴ Keksijän ja Yhdysvaltain presidentin Benjamin Franklinin kootut neuvot levisivät laajalle eri puolilla läntistä maailmaa. Kirjoitukset myös ruotsinnettiin, ja ensimmäinen suomennos on saattanut perustua vuonna 1824 julkaistuun *Gamle Richards swartkonst-bok* -kirjaan. Toinen suomennos tehtiin Oulussa vuonna 1832, ja tätä Barckin julkaisemaa kirjaa mainostettiin *Oulun Wiikko-Sanomissa*. Tätä suomennosta keuhuttiin myöhemmin myös *Mehiläisessä* (elokuu 1837). – Kirja on myöhemminkin ollut erittäin suosittu, siitä on tehty lukuisia uusia käänöksiä, viimeisin vuonna 1996 nimellä *Riku Rukan almanakka*.

sitten talonpojille. ”Dervischit” ja muut mielikuvitusta kiihottavat hahmot saivat siten matkata suomalaiselle maaseudulle pappien avustamina.

Turun Wiikko-Sanomien linjaa jatkoi vuonna 1829 aloittanut uusi lehti *Oulun Wiikko-Sanomat*. Kaunokirjallisuus-ajanvietteellinen materiaali sopi tässäkin lehdessä maailmantapahtumien sekaan, kun lukijoille haluttiin antaa jokaiselle jotakin (Tommila 1984, 21). Oulun lehti levisi laajalle: huhtikuussa 1829 lehteä tilasi 540 henkeä, joista suurin osa asui Helsingissä ja Pietarissa, ja levikin suuruus ihmetytti itseään julkaisijaakin, kirjanpainaja C. E. Barckia (Gardberg 1973, 64). Heti ensimmäisenä vuonna julkaistiin *Oulun Wiikko-Sanomissa* itämainen tarina ”Puhuvat Tarha-pöllötkin”, toisinto kertomuksista, joissa pöllön suulla arvioidaan kuninkaan hallitustapaa (ks. Gerhardt 1963, 360). Vuonna 1831 lehden lukijat saivat seurata yhdentoista numeron verran uutta jatkokertomusta. Tällä Hamppu-Kehro Hassanista kertovalla tarinalla ei ollut otsikkoa, mikä sinänsä ei ollut mitenkään harvinaista sanomalehdissä. Otsikon sijaan joka jakson alussa oli lyhyt kalevalamittainen runo, joka kuului seuraavasti:

Jumalall’ on onnen ohjat
Luojaalla lykyn awaimet,
Waan ei kateen kainalossa,
Pahan suowan sormen päässä,
Eikä hyvän hyppysissä,
Ihmis, kurjan kinttahisa.¹⁵

Tämä runo ja sen läheisiä varianteja löytyy useista 1800-luvun alkupuolen lähteistä, hieman lyhyempänä mm. Jaakko Juteinin kokoamista sananlaskuista vuodelta 1818. Runo kuvastaa hyvin Hamppu-Kehron kohtaloa ja tarinan opetusta. Tämä köyhä nuoranpunoja menetti ilman omaa syytään ja keran toisensa jälkeen hänelle pesämunaksi lahjoitetut varat ja sai ne lopulta takaisin, jälleen ilman omaa tekoaan. Näin hän tuli todistaneeksi tarinan alussa esitetyn väitteen, että ihminen itse ei voi onneensa vaikuttaa. Kalevalamittaisten runojen sijoittaminen käännöskertomusten alkuun ei ollut tuolloin mitenkään tavatonta, näin tapahtui monissa muissakin käännetyissä kirjoissa ja kertomuksissa, kuten esimerkiksi edellä mainitussa (ks. loppuviite 14) *Wanhah Richardin almanakan* toisessa suomennoksessa. Tietynlainen tekstien hybridisyys ja intertekstuaalisuus oli siis osa kirjoittamisen perinnettä. Kirjoittajan ja kääntäjän anonymius ja suomalaisen suullisen perinteen sekoittaminen muualta tulleeseen kirjoitettuun tekstiin lisäsi tätä monimuotoisuutta.

Hamppu-Kehron suomennos on Päiviö Tommilan (1984, 43) mukaan Simon Wilhelm Appelgrenin käsialaa, ja todennäköisesti se on tehty jostain ruotsalaisesta lähteestä. Päähenkilön nimi *Oulun Wiikko-Sanomissa* on Hamppu-

¹⁵ Runon kirjoitusasu vaihtelee hieman lehden eri numeroissa; tämä kirjoitusasu on ensimmäisen osan mukainen (OWS 26/1831, 2.7.1831).

Kehro Hassani tai Hamppu-Spinnari, ja häntä auttavat ystävät ovat nimeltään Saad ja Mehram. Tämänkin kertomuksen tapahtumapaikka on Bagdad, ja kertomus johdattelee lukijan sinne sanoin: ”Mainiossa Bagdadin kaupungissa, Aasian maalla, Tigris nimisen joen rannalla, oli ennen muinen kaksi ystäväitä, toinen Saad, toinen Mehram nimeltä.” Kertomus täytti usein koko lehden. Niinpä esimerkiksi numeroiden 33 ja 34 kaikki neljä sivua välittivät lukijalle Hassanin merkillisiä vaiheita: ainoastaan muutama ilmoitus mahtui viimeisten sivujen alareunaan. Vieraita tai outoja sanoja ei ole paljon, eikä selityksiä juuri tarvittu. Muutama oudoksi katsottu asia on selitetty: *prohweeta*-sanan perään on kerran lisätty sulkuihin (Mahomeetin) erottamaan tämä kristillisistä profeteoista, ja nuotan painojen valaminen lyijystä on selitetty (”joita meidän maasamme tähän pienistä kiivistä, ja owat kiwekset, nimeltä”). Rahojen niminä on vaihtelevasti Dukaati, Tukaati, ja äyri.

Kolme vuotta myöhemmin ilmestyi *Oulun Wiikko-Sanomissa* kertomus Ali Babasta ensimmäistä kertaa suomeksi. Tämä oli niitä tarinoita, jotka Galland oli saanut suullisista lähteistä ja joista ei arabiankielistä originaalia siis ole. Myös Ali Baba ilmestyi jatkokertomuksena 12 numeron ajan vuoden 1834 lehdissä, ja siinäkin oli otsikon sijalla pieni runo. Lentävänä lauseena nykyisin tunnettu *Sesam aukene* ei vielä ollut saanut tätä muotoa. Tarinassa kerrotaan, kuinka Ali Baba näki piilopaikastaan vorot: ”Julkein heistä meni likelle korkiata ja jyrkkää kallion seinää, joka oli pensailta peitetty, ja kiljasi kowalla äänellä: ”Aukia, terho!” ja kohta aukesi owi kallion kyljesä.” Myöhemmin ovi suljettiin käskyllä ”Salpau, terho!”¹⁶ Koska Ali Baba -kertomuksen alkuperä ei ole tiedossa, on mahdotonta sanoa, oliko suomentaja itse kekseliäs pohtiesaan seesaminsiemmenten ja terhojen auki poksahuttamista vai onko ajatus terhosta peräisin esim. ruotsinkielisestä esikuvasta. Tarinan moraali on hiukan toinen kuin Hamppu-Kehron. Ali Baba rikastuu tunnontuskitta varastetulla omaisuudella, ja kallion seinään avautuvine ovineen ja tanssivine neitoineen tarina on kaiken kaikkiaan sekä eksoottisempi että yliluonnollisempi kuin Hamppu-Kehro Hassanista kertova tarina.

Turun Wiikko-Sanomien tavoin myös *Oulun Wiikko-Sanomien* julkaisi kaunokirjallisen aineksen lisäksi paljon taustoittavia kirjoituksia, joiden kautta lukijat myös saivat tietoa kaukomaista ja kulttuureista. Päivän tapahtumista puhuessaan lehti selitti mm. paikkojen maantieteellistä sijaintia. Esimerkiksi toukokuussa 1830 kerrottiin Afrikan pohjoisrannan valtioista Algerian kriisin yhteydessä (Tommila 1984, 39).

Toimittajien maailmankatsomuksen taustalla vaikuttivat monet seikat. Varhaisten suomenkielisten lehtien perustajat ja toimittajat olivat suomen kielen

¹⁶ Samankaltaista sanamagiaa löytyy kertomuksessa ”Weljekset ja Pakkanen” (Pietari Hannikaisen v. 1847 toimittamassa käännösvalikoimassa *Wiron Satuja*), jossa kontti, eräänlainen runsaudensarvi, aukeaa sanoin ”awau kontti” ja sulkeutuu, kun sille sanotaan ”tukkeu kontti”. Ks. Lehtonen 1981, 105.

asiaa ajavia miehiä, kansanvalistuksesta, kielestä ja kansanrunoudesta kiinnostuneita. Heillä oli usein pappistausta, ja esimerkiksi *Oulun Wiikko-Sanomien* tarkoituksena oli muun muassa julkaista uusia virsiä. Että lehdessä lisäksi julkaistiin kertomuksia Hamppu-Kehrosta ja Ali Babasta lienee sekä yleisurooppalaisen kehityksen seuraamista että myös sitä laajakatseista sivistys-ideaalia joka tuolloin vallitsi. Lukijoillehan annettiin tietoja muista kulttuurista, joskin *Turun Wiikko-Sanomien* juttu muhamettilaisista perustuikin melko negatiiviseen islam-kuvaan. Käännökset olivat näin osaltaan rakentamassa lukijoiden maailmankuvaa ja myös tietenkäsitteistä maailmankirjallisuudesta.

Lehtien toimittaminen oli rankkaa ja vaivalloista työtä, sen olivat saaneet todeta Reinhold von Becker ja häntä avustanut Carl Niclas Keckman *Turun Wiikko-Sanomien* aikaan. Lehtiä perustettiin, niiden levikki vaihteli, viranomaiset puuttuivat niiden asioihin, ja erilaisten vastoinkäymisten vuoksi niitä myös lakkautettiin. *Turun Wiikko-Sanomien* ilmestyi 1820–27 ja 1829–31, *Oulun Wiikko-Sanomien* toiminta keskeytyi 1841 yli kymmeneksi vuodeksi. Lehtiä tuli kuitenkin aina uusia, ja *Tuhannen ja yhden yön* tarinoidenkin julkaisemista jatkoi Pietari Hannikainen viipurilaisessa *Kanawa*-lehdessä. Vuonna 1845 lehdessä ilmestyi jatkokertomus ”Waimon kawaluus. Itämainen tarina.” Kawaluus merkitsi tässä neuvokkuutta: kauppiaan puotiinsa ripustama kyltti ”Miehen kawaluuden yli ei ole käynnyttä. Waimon kawaluus on tyhjä sitä waten” suututti ohi kulkeneen naisen, joka ovelilla juonillaan sai todistetuksi väitteen vääräksi – ja päätyi onnellisiin naimisiin kauppiaan kanssa. *Kanawaa* tutkinut Ilmari Kohtamäki (1959, 61) arvelee Pietari Hannikaista tarinan suomentajaksi, lähtihän Hannikaisen kynästä niin suomennosmukaelmia kuin omia kirjoitelmia.

Seuraavana vuonna kerrottiin *Kanawassa Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden taustasta. Otsikolla ”Tuhhat ja yö” ilmestyi artikkeli, jossa tarinoiden historia esiteltiin pääpiirteissään. On kiintoisaa, että toimittaja vertaa tarinoita suomalaisiin satuihin:

Tällä nimellä on pian kaikille Europan kielille käännetty kokous itämaisia satuja jo kauwan ollut tuttu ympäri koko siwistyneen maailman. Me Suomalaiset olemme tässä niin kuin monessa muussaki muita myöhäsemät, siinä muka ettei kielellämme ole painatettu jos monjahta koko tästä mainiosta satuaarteesta. Meillä on kyllä melkeen samallaatuisia tarinoita lauluina sekä satuina, niin kuin esm. Kalewalassamme, ja wielä kokoomattomat saakkunat eli kaskut, joita kansassa kuullaan. Mutta nämä, itämaisten tarinat woittawat omamme, kuwatuksensa rikkaudeella, moninaisuudellansa, eloisemmalla luonteellaan. Molemmilla kuitenkin on sama lapsillisuus, sama wiaton awonaisuus ja siweys puheessansa, joka on niin mieluinen jokaiselle ijäälle ja säädylle. Samatempa on molemmilla yhteinen luonnottomuus seoitettu luonnollisiin tiloihin ja keskuuksiin, joka wielä enemmän lisää niille lapsillista muotoansa, ja tekee ne samatekkun lapsuuden muistomme niin mieluiseksi kuulla ja muistella. (*Kanawa* 18/1846, 18.5.1846)

Tämän vertailun tarkoitus lienee ollut yhtä lailla saada lukijat suosiollisiksi seuraavassa numerossa alkavalle Aladdinin tarinalle kuin kertoa heille kertomusten taustasta. Tämän johdannon jälkeen seuraa *Tuhannen ja yhden yön* kehyskertomus, Sheherasaden¹⁷ neuvokas juoni hänen kertoessaan Persian Kuninkaalle yö yön jälkeen tarinoitaan. ”Ja niin kului tuhat ja yö eikä viimein mestaamisesta ollut puhuttakaan.”

Kanawan levikki vuoden 1845 lopulla oli 327 (Kohtamäki 1959, 192). Loppuja viidensadan kappaleen painoksesta myytiin sidottuna niin kuin ajan tapa oli. *Saimassa* Aladdinin ilmestymiseen kiinnitettiin huomiota. Snellman kirjoitti numerossa 22 vuonna 1846, että vaikka yritys oli hyvä, tulisi se todennäköisesti kärsimään siitä, että tarina pilkotaan jatkokertomukseksi. Hän suosittikin kirjojen julkaisua ja kirjasarjoja. Snellman lienee ajatellut yleisön kiinnostusta ja sen mahdollista lopahtamista kertomuksen pitkittyessä. Mah-toiko näin käydäkin, mahtoiko yleisö suuttua Aladdiniin kun tarina jäi *Kanawassa* kesken?¹⁸ Kertomuksen viides jakso päättyy siihen, että Aladdinin äiti pyytää kuninkaan tytärtä pojalleen. Lehti käsitteli tarinaa ikään kuin se olisi loppunut tähän: minkäänlaista ”Jatk.” -mainintaa, jolla yleensä ilmoitettiin lukijoille että lisää oli tulossa, ei ollut, vaikka juoni selvästi jäi kesken: Aladdinille oli ilmestynyt kilpakosija, eikä naimakauppa suinkaan ollut selvä. Kuka oli päättänyt ja miksi, että tarina katkaistaisiin tähän? Kenties lukijakunta – tai ainakaan jotkut lukijoista – ei ollut sittenkään oikein suopeasti katsonut tällaista tarinaa: olihan *Oulun Wiikko-Sanomatin* joutunut muutama vuotta aikaisemmin lopettamaan Mikko Rewosta kertovan, myös jatkokertomuksena ilmestyneen faabelin julkaisun, ilmeisesti siksi, että se ei ollut miellyttänyt kaikkia lukijoita. Näin ainakin *Oulun Wiikko-Sanomatin* kirjoitti kertomuksen katketessa: ”Paljo olisi kyllä vielä Rewon konnan-koukuista haastamista; mutta muutamain satuamme arwottomaksi moitittua, lopetamme nyt tähän kertomuksemme, pelwosta että muutki Lukiat sitä yhtä halpana pitävät” (OWS 5/1837; ks. myös Lehtonen 1981, 91–92). Ehkä näin kävi myös Aladdinille, jonka seikkailut afrikkalaisten noitien ja hirmuisten henkilöolentojen seurassa saattoivat olla liikaa joillekin lukijoille. – Aladdin-käännöksen ja muidenkin suomennosten tarkastelun kannalta on kiintoisaa, että samaisen *Kanawa*-lehden perustaja ja toimittaja Pietari Hannikainen hyökkäsi välillä kirjoituksissaan terävästikin suomennoksia vastaan, hän kun pelkäsi kehityksessä olevan kirjallisuuden joutuvan ”vieraan apinaksi”, jos se perustuisi suomennoksiin. Hannikaisen sanat lienee kuitenkin käsitettävä purkaukseksi joitain suomentamisen suuntauksia eikä koko suomennostoimintaa vastaan, koskapa hän itsekin julkaisi lehdessään vierasperäisiä kertomuksia ja laati suomennosmukaelmia teatterille.

¹⁷ Sheherasade on *Kanawan* käyttämä muoto. Vrt. alaviite 3.

¹⁸ On myös mahdollista, että Hannikaisen käytössä ollut muunkielinen teksti oli jo alun perin vajavainen.

Sanomalehdistä kirjojen lehdille

Samalla vuosikymmenellä eli 1840-luvulla suunniteltiin erityisen liittokunnan perustamista, jonka tarkoituksena oli joka kuukausi julkaista ulkomaiden parhainta kirjallisuutta suomeksi. Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunta oli alun perin Lönnotin idea, mutta siitä innostuivat pian muutkin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä, ja Yhdyskunnasta piti tulla Seuran alaosasto. Sille laadittiin sääntöehdotus ja osakkaita alettiin merkitä. Yhdyskunnan valmistelemissa kokouksissa pohdittiin sopivia suomennettavia teoksia, ja näiden joukossa oli myös *Tuhannen ja yhden yön* tarinat. Päätettiin jopa mahdollisimman pian hankkia jokin sopiva (kernaimmin saksankielinen) teos käännöksen pohjaksi.¹⁹ Ylioppilas August Ahlqvist ilmoittautui tällöin halukkaaksi urakkaan. *Tuhat ja yksi yötä* oli hänelle tuttu jo Georg August Wallinin luentojenkin kautta, joita hän oli yliopistolla kuunnellut ja joissa tämä käytti mm. *Tuhannen ja yhden yön* esimerkkejä havainnollistaakseen arabialaisia kirjoitussysteemejä. Yhdyskunnan perustaminen kariutui kuitenkin vuoden 1850 sensuuriasetukseen eikä sen julkaisusarjastakaan tullut mitään. Tästä huolimatta Ahlqvist käänsi kuin käänsikin *Tuhatta ja yhtä yötä*: vanhan tuttumme, Hassan Köydenpunojan eli Kogia Hassan Alhabbalin tarina ilmestyi sanomalehti *Suomettaressa* muutaman vuoden kuluttua, vuonna 1853. *Suometar* oli tuolloin komea kolmipalstainen lehti, jossa oli kuviakin, myös Ahlqvistin käännöksen somisteena. Kaksi vuotta myöhemmin sama suomennos ilmestyi kirjana sarjassa nimeltä *Lasten hyöty ja huwitus* (sarja oli ollut aluksi nimeltään *Lasten hupainen huwitus*). Kirjan nimi oli *Ihmeellinen onni. Itämainen satu*. Mahtoiko Ahlqvist tuntea *Oulun Wiikko-Sanomissa* paria vuosikymmentä aiemmin ilmestyneen kertomuksen Hamppu-Kehrosta, vai saiko hän virikkeen ja tekstin jostain muualta, lienee mahdotonta sanoa. Ahlqvistin tarina on joka tapauksessa laajempi, siinä on mukana Gallandin versiosta peräisin oleva mutta *Oulun Wiikko-Sanomista* puuttunut kehyskertomus, joka kertoo kalifi Harun Arrachidin yöllisistä vaelteluista Bagdadin kaduilla. Ahlqvistin käännöksen ystäväysten nimet ovat samat kuin Gallandin käännöksessä: Saad ja Saadi, kun *Oulun Wiikko-Sanomien* versiossa toinen kumppanuksista oli ollut Mehram. Ahlqvistin kirjeenvaihdosta ei löydy mitään mainintaa tästä käännöstyöstä, eikä hän ole myöskään listannut sitä mukaan muiden töitensä ohella ansioluetteloonsa, jonka hän oli liittänyt yliopiston kanslerille jätettyyn matka-anomukseen (ks. Hirvonen ja Lahikainen 1982, 58–59). Tämä on sikäli merkittävää, että hän oli merkinnyt mukaan julkaisuihinsa muut käännöstyönsä, kuten Runeberg- ja Almqvist-suomennoksensa. Ehkä tämä huomion puute kertoo jotain Ahlqvistin suhtautumisesta *Tuhannen ja yhden yön*

¹⁹ Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunnan kokouspöytäkirja 3.3.1849. Pöytäkirja julkaistu artikkelissa Maliniemi 1836, 125.

tarinoihin, tai sitten se heijastelee hänen varhempaa ambivalenttia suhdettaan kääntämiseen, joka vei hänen aikaansa muilta töiltä.²⁰ Se oli kuitenkin ensimmäinen kääntäjän nimellä (nimikirjaimilla) varustettu *Tuhannen ja yhden yön* käännös Suomessa.

Snellman kiinnitti huomiota tähänkin käännökseen ja arvioi sen *Litteraturbladetin* 3. numerossa vuonna 1856. Teos oli Snellmanin mielestä jo itsessäänkin ”underhållande och lärorik”, viihdyttävä ja opettavainen, ja kääntäjän nimi vielä lisäsi työn arvoa. Ahlqvisthan oli tuolloin jo kääntänyt koko joukon muitakin teoksia ja toiminut yhtenä sanomalehti *Suomettaren* perustajista ja toimittajista. Snellman suositteli kirjaa lasten luettavaksi ja totesi sen olevan parhaiten lapsille sopivia koko satukokoelmassa. Taustalla oli huoli satujen moraalista. Snellman oli aiemmin pohtinut *Litteraturbladetissa* (1/1856) Thomén ruotsinnosta ja todennut, että vaikka kokoelmalla oli pysyvä arvo, sen sadut eivät aina askaroineet oikean ja väärän kysymyksissä ja saattoivat havoittaa viatonta mieltä. Tämä johti Snellmanin arvelemaan, että sadut oli parasta julkaista valikoiden. Itse asiassa näinhän tapahtui muillakin kielillä: Thomén (Lanen kokoelmaan perustuvassa) käännöksessä ei ollut mukana Hassan Köydenpunojan tarinaa, joka oli peräisin varhemmasta Gallandin käännöksestä. Gallandin kertomukset vakiintuivat jonkinlaiseksi lastenkamarilukemiseksi, ja Snellmanin lausunnot lienevät osaltaan olleet vaikuttamassa siihen, että Suomessakin saduille muodostui kaksi kohderyhmää, lapset ja aikuiset.

Suomettaren kautta Ahlqvistin käännöksen lukijakunta ylsi yli kuuteensataan ja kirjan myötä vielä laajemmalle, vaikka kirjojen myynti olikin tuohon aikaan vielä melko huonolla tolalla ja painokset pieniä. Varsinkin maaseudulla oli kirjojen myynti vähäistä. Vuonna 1860 ilmestyi *Mehiläisessä* kertomus köyhyden haitoista, jossa muun muassa kirjanmyynnin heikkous oli otettu esimerkiksi: ei kauppiaan kannattanut ottaa kuin halpoja pieniä vihkosia arkiveisuja myyntiin; ”Todenmukaisesti voin vaakuttaa, ett’ette Suomen muistakaan kirjan-kaupoista löydä monta toisia ja parempia.” (Lawonius 1860, 253; ks. myös Juntunen 1982).

Syitä lukemisen ja kirjojen vähyyteen oli monia. Huonot yhteydet, pitkät välimatkat ja korkeat postimaksut hankaloittivat kirjojen levitystä. Lukutaito ei ollut vielä ollenkaan yleinen 1800-luvun alkupuolen Suomessa. Almanakoja ja hengellistä kirjallisuutta painettiin ja myytiin runsaasti, mutta muiden painotuotteiden levikki oli varsin pieni. Lukutaito ei useinkaan riittänyt intensiiviseen lukemiseen, ja kiinnostuskin maallisia kohtaan oli vähäistä: kaunokirjallisuutta saatettiin pitää vaarallisena tai ainakin ajan tuhlauksena. *Oulun Wiikko-Sanomathan* oli joutunut lopettamaan faabelien julkaisun, *Kanawa*

²⁰ Ahlqvist oli nuorempana kirjoittanut päiväkirjaansa (26.7.1844) siitä, miten käännöstyöt olivat estäneet häntä miltei alati harjoittamasta kirjoittamista, ilman että ne edes olisivat tuottaneet henkistä tyydytystä. Ks. Kohtamäki 1956, 9–10.

Aladdininsa, ja joidenkin faabeleiden julkaisemista arvosteltiin vielä 1851 ja 1856 *Litteraturbladetissa*, ne kun eivät kelvanneet hyviksi esimerkeiksi. Huoli turmeltuneisuudesta oli siis yleistä, eikä vain uskonnollisissa piireissä. Monille taas *Tuhannen ja yhden yön* tarujen taustalla piiriyvä islam oli vieras ja väärä uskonto, vaikka orientalismista olisikin löytynyt virikkeitä taiteelliseen toimintaan. Nils Erik Forsgårdin mukaan näin tapahtui esimerkiksi Topeliuksen kirjallisessa toiminnassa (Forsgård 1998, 151, 152). Orientti-kuvaan sekoittui viehtymys mystisyyteen ja toisaalta islamia kohtaan tunnettu epäluulo.

Toisaalta vieraus ja erilaisuus olivat läsnä jokapäiväisinä, tavallisina ilmiöinä ainakin joissain piireissä. Yliopistolla orientalistiikka oli 1800-luvun puoli- maissa huomionarvoisa tutkimuskohde erityisesti Georg August Wallinin ansiosta, joka englantilaisen *Tuhannen ja yhden yön* kääntäjän Lanen tapaan eli monta vuotta arabina arabien joukossa. Wallin oli myös tärkeä itämaisten vaikutusten välittäjä Johan Ludvig Runebergille.²¹ Islamilaisuutta taas on Suomessa ollut Harry Halénin (1984, 343) mukaan ainakin 1830-luvulta lähtien, jolloin Suomeen sijoitetun venäläisen varusväen joukossa oli islaminuskoisia. Heillä oli Viaporissa ja Viipurissa omat seurakunnatkin. Jotkin kertomukset islamin ja kristinuskon edustajien tapaamisista ovat hyvinkin positiivisia, ja pitkän rinnakkaiselon jälkeen Suomi oli ilmeisesti ensimmäinen läntinen maa, jossa islaminuskoisilla on virallisestikin uskonnonvapaus.

1850-luvulla ilmestyi Ahlqvistin käännöksen lisäksi toinenkin kirjasuomennos *Tuhannesta ja yhdestä yöstä*. Teos *Itämaan satuja* oli Gustaf Erik Eurénin suomentama, ja se perustui Edward Lanen aiemmin mainitun englantinkielisen käännöksen ruotsinnokseen. Suomennoksesta ilmestyi kolme lyhyttä osaa (yhteensä 30 yön tarinat), ja pidemmäksi aiottu sarja katkesi kääntäjän kuolemaan. Myöhemmin Eurénin suomennosta jatkoivat muut kääntäjät.

Eurén oli niin kääntäjänä kuin muissakin tomissaan hyvin tuottelias. Samoina vuosina kuin hänellä oli valmisteilla *Tuhat ja yksi yö*tä, ilmestyivät hänen kääntäminään mm. amerikkalaisen Harriet Beecher-Stowen mainetta niittäneen *Uncle Tom's Cabin* -teoksen ensimmäinen suomenkielinen versio *Setä Tuomon tupa* ja englantilaisen Oliver Goldsmithin *The Vicar of Wakefield* -romaanin suomennos *Maapapin Wakefeldistä elämä*, hänen laatimansa heprean kielioppi, juutalaisista ja Muhammadista kertovat kirjat (jotka mahdollisesti olivat käännöksiä), sekä *Hämäläinen*-niminen sanomalehti, jota hän toimitti Hämeenlinnassa. Hänen nimissään on kymmeniä julkaisuja, todennäköisesti suurin osa käännöksiä. Hänen työteliäisyytensä toinen puoli lienee ollut se kiire, millä hän näitä töitään hoiteli: huolimattomuudestakin häntä arvosteltiin. Heprean kieliopista nousi jopa ajan plagiointikiista, kun aiemmin ilmestyneen Geitlinin kieliopin kannattajat arvelivat Eurénin käyttäneen Geit-

²¹ Kiitän Harry Halénia tästä tiedosta.

linin kielioppia hyväkseen omaansa laatiessaan (Sainio 1968, 58–60, ks. myös Sven Gabriel Elmgrenin päiväkirjamuistiinpanot 10.10.1857 ja 15.11.1857, teoksessa Maliniemi 1939). Monipuolisesti lukenut mies Eurén kuitenkin oli, ja hän on ilmeisesti ollut yleisemminkin kiinnostunut idästä. Tähän viittaa myös hänen halunsa tehdä suomalaisille tunnetuksi Muhhammadin oppia: hänen kirjansa kuvaa islamia huomattavasti neutraalimmin kuin vuoden 1820 *Turun Wiikko-Sanomien* artikkeli.

Nimenomaan Lanen ja Thomén käännöksiin luottaessaan Eurén osoitti kuuluvansa alkutekstiuskollisuuden kannattajiin. Mukaelmilla oli oma vahva perinteensä, ja vuosisadan alkupuolella monet käännetyt romaanit ja varsinkin sadut mukailtiin vähintäänkin maantieteellisesti Suomeen sijoittuviksi: paikan- ja henkilönnimet muutettiin usein suomalaisiksi. Eurén ei kuulunut mukailijoihin. Lisäksi hän oli ajoittain hyvin sanatarkka, mikä saattoi johtua myös kiireestä. *Wakefield*-käännöksessään Eurén seuraili ruotsinkielistä alkutekstiään usein pilkuntarkasti, mahdollisesti siksi, ettei hänellä ollut aikaa paneutua syntaksin muokkaamiseen suomalaiseksi.

Vaikka Eurénin *Tuhannen ja yhden yön* kokoelman nimessä esiintyy sana ”satu”, hänen työssään on kuitenkin nähtävissä pyrkimys tuottaa aikuisten kirjallisuutta. Aikuiskirjailijaksi Eurénin ovat todennäköisesti myös tulkinneet myöhemmät toimittajat. Tähän viittaisi se, että Laneen pohjautuvalle Eurénin suomennokselle etsittiin jatkajia ja se julkaistiinkin myöhemmin kokonaisuena, vaikka tuolloin oli jo olemassa porvoolaisen G. L. Söderströmin kustantama, nuorisolle tarkoitettu N. F. Spolanderin käännös. Tarjolla oli siis rinnan sekä nuorisolle että aikuisille tarkoitettut laitokset.

Tuhat ja yksi yötä. Kokous itämaan satuja, Spolanderin suomentama nuorisopainos, julkaistiin vuosina 1874–79. Spolanderin käännös perustui saksalaisen Franz Hoffmannin valikoimaan *Die Schönsten Märchen der Tausend und Einen Nacht*, joka oli jo saksaksi mukailtu nuorisolle. Hoffmann oli tuohon aikaan suosittu kirjailija, ja hänen muistakin tarinoistaan on paljon suomennoksia 1870–1890-luvuilta. *Tuhannen ja yhden yön* suomenkielisessä esipuheessa kerrotaan:

Tuhat ja yksi yötä nimisinä Shehrasaden kertomukset ovat jo halki vuosisatojen ihastuttaneet kaikkia siwistyneitä kansoja. Muutamat kauniimmat tässä ilmauwat suomalaisessa puwussa eiwätkä ainakaan tule olemaan mikään halweksittawa kukka Suomen jo ennestään niin runsaassa satutarhassa.

Lukijoihin vedottiin siis hieman samoin perustein kuin *Kanawassa* kolme vuosikymmentä aiemmin: korostettiin tarujen sopivuutta suomalaiseen satuaarteistoon. Ne pyrittiin tuomaan esille arvokkaana lisänä väheksymättä silti suomalaisia satuja. Suomalainen satuperintöhän on myös osin ylikansallista ja sekoittunutta. Satu Apon (1989) tutkimusten mukaan merkittävä osa suomalaisista kansankertomuksista on lähtöisin läntisestä Euroopasta keski- ja

uudelta ajalta ja osa suullisista saduista on kirjallislähtöisiä, esimerkiksi Grimmin ja Andersenin kynästä lähteneitä. Pirkko-Liisa Rausmaan (1973) mukaan myös itäinen satuperinne on levinnyt joillekin alueille. Satujen kehityksessä on tapahtunut samantapaista kuin *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden kierto-matkalla maailmalla: omalle kertomusperinteelle vieraita elementtejä on torjuttu ja sopeutettu omaan traditioon, ja tarinat ovat eläneet ja muokkautuneet jatkuvasti (ks. myös Honko 1979). *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden leviämisessä Suomeen on myös kiintoisa paralleeli taidesadun leviämiseen yleensäkin. Satu Apon (1989, 149–151) mukaan taidesatujen ideologiaan kuului tietty nöyryys ja usko Jumalan laatiman maailmanjärjestyksen oikeellisuuteen ja niiden henkilöt tyytyvätkin iloisina köyhään osaansa. Hamppu-Kehro Hassanin taru oli siinä mielessä erityisen sopivaa lukemista (kuten Snellmankin totesi). *Oulun Viikko-Sanomien* muutamaa vuosikymmentä aiemmin tarinan motoksi tai otsikoksi valitsema sananlasku ”Jumalall’ on onnen ohjat” sopi hamppu-spinnarin hyvää tarkoittaviin mutta epäonnisiin yrityksiin: ”Niin lohutti hän ittiään eikä morissu eikä napissu Jumalan eeskatsomusta vastaan” (OWS 16.7.1831).²²

Eurénin aloittamaa suomennostyötä jatkettiin ja siitä ilmestyi 1878–80 uusi laitos nimellä *Tuhannen ja yksi yötä*, siis miltei samoina vuosina kuin Spolanderin nuorisokokoelma. Tätä *Tuhannen ja yksi yötä* -teosta mainostettiin esipuheessa sanoin: ”Ensimmäinen täydellinen suomenkielinen painos satukokoelmasta ’Tuhannen ja yksi yötä’ annetaan tässä suomalaiselle yleisölle”. Vaikka Lanen versio oli joidenkin laskujen mukaan sisältänyt vain 2/5 arabialaisesta käsikirjoitusmateriaalista, sen maine täydellisenä laitoksena oli siis edelleen voimissaan. Tätä käännöstä pidettiin vielä myöhemminkin aitona ja alkuperäisenä. Martti Haavio, joka muistelmissaan kertoo millaisen lähtemättömän vaikutuksen teos häneen teki, toteaa sen olleen aikuisille tarkoitettu painos (”Se oli seulomatonta sanaa”, Haavio 1972, 147), eikä lastenpainos, kuten hänen isänsä oli luullut. Kenties Haavion isä oli sekoittanut käännöksen samoina vuosina ilmestyneeseen Spolanderin kokoelmaan; sillähän oli miltei sama nimikin. Haavion esimerkki valottaa kuitenkin lukijan näkökulmasta sitä, miten *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden suomennokset tässä vaiheessa olivat jakaantuneet kahtaalle, lapsi- ja aikuislukijoille. Snellmanin ajatus valikoinnista toteutui käytännössä.

Pitkässä alkulauseessa kerrotaan tarinoiden historiasta, mutta eniten keskitytään eri käsikirjoitusten ja käännösten taustojen selvittämiseen. Kirjoittaja toteaa, että on mahdotonta sanoa, mikä on ”oikea tosiperäinen alkukirja”,

²² Samaan aikaan voi tietenkin olla vallalla useita erilaisia tai jopa vastakkaisia moraalinäkemys- ja kokemuksiä. Hamppu-Spinnarin kokemus siitä, että oma yritys ei johda mihinkään, on erilainen kuin Wanhan Richardin toteamus: ”Autta Jumala sitä, joka autta itseänsä”. Kova työnteko toki on molemmille yhteistä.

mutta nostaa kuitenkin Lanen käännöksen ylitse muiden, Lanen nimen vuoksi ja koska ”hänen monivuotisen oleskelemis-aikana Itämailla saavuttama tuttavuutensa arapialaisten kielen ja heidän tapainsa kanssa” riittää puhumaan Lanen puolesta. Lanen ja Gallandin käännösten eroa selvitetään seuraavasti:

Se kaunistelematon yksinkertaisuus jolla englantilainen käännös niin rehellisesti noudattaa alkuteoksen teeskentelemätöntä luonnon kieltä, on ruotsalaisessa käännöksessä kiitettävällä tavalla säilytetty ja siitä saa luotettavan kuvan itämaalaisen oikein lapsellisesti yksinkertaisesta kertomistavasta, mikä rikki-sivistyneen euroopalaisen mielestä ei voi muuta kuin tuntua tuhmailieliselta ja pitkäpiimäisyytensä tähden monin kohdin väsyttävältäkin. Mutta miltä tuntuaisikaan se käsitys mailmasta, joka käy tämän satukokoelman puhki ja joka on niin jyrkästi eroava meidän omastamme, jos se esiteltäisiin meidän ”romanien” puvussa tai Euroopan vierashuone kielellä? Sisältö ja muoto ovat tässä niin yhteen kasvaneet että jos toista muutetaan, on toinenkin muutettava, muuten se jää peräti mauttomaksi. Sen on se, joka nämät käänsi engelskan kieleksi, ja häntä myöhemmin ruotsintajakin tarkoin oivaltanut ja siitä on tullut seuraukseksi että vaikka heidän teoksensa eivät olekaan pintapuolisesti ajattelevaiselle niin helpot lukea, tai oikeimmin, niin maukkaat kuin esim. Gallandin ”Arapian öitteen” muutetut sadut, niin saa lukea niistä paljoa vakaavamman ja tarkemman tiedon miten itämaalaiset käsittävät valtion ja yhteiskunnan kuin myös heidän julkisen ja perheellisen elämänsä, jonka tärkeän tarkoituksen edistämiseksi oppinut englannin kieleksi kääntäjä on runsaista oppivaroistansa käännökseen lisännyt koko joukon muistutuksia, joissa annetaan hyvin arvollisia tietoja ei ainoasti sellaisia aineita koskevia, joista puhutaan itse niissä käännettyissä saduissa ja jotka tarvitsevat selitystä, vaan koko mahomettiläistä mailmaa, kaikin kohdin sitä koskevia selityksiä, josta onkin hänen teoksensa saanut suuren tieteellisen arvon.

Alkuperäisyys ja tarkka tieto tapahtumapaikkojen yhteiskunnasta, tavoista ja muista yksityiskohdista nousi siis tärkeäksi kriteeriksi, kun valittiin sopivaa alkuteosta käännettäväksi. Nämähän olivat olleet myös Lanen lähtökohdat. Tähän suomennokseen on sisällytetty osa Lanen selityksistä, jotka puuttuivat kokonaan Thomén ruotsinnoksesta ja varhemmasta Eurénin suomennoksestaakin. Myös kritiikki painotti uskollisuutta ja teki eron Gallandin mukaelman ja Lanen käännöksen välille, ja suomennosta kehuttiin ”erittäinkin siitä syystä, että se esittää sadut niiden alkuperäisessä, itämaalaisessa muodossa” (*Kirjallinen kuukauslehti* 4/1879, Kirjallinen katsaus). Hoffmanin kokoelman suomennos mainittiin myös tässä yhteydessä ja todettiin sen olevan lapsia varten. – Vain muutamia vuosia myöhemmin ilmestyi Englannissa Lanen käännöstä vastaan suunnattu Richard Burtonin käännös, joka herätti siellä melkoisen kohun. Kuten aiemmin on todettu, Burton pyrki uskollisuuteen aivan muissa asioissa kuin Lane, ja hänen käännöstään haukuttiin jopa katuojaan kuuluvaksi. Burtonin teoksesta ilmestyi suomennos vuonna 1975 Veijo Meren valikoi- mana ja Heidi Järvenpään suomentamana.

Vieras ja oma

Vuosisata kului loppuun, Aladdinin tarina ilmestyi kahtena erillisenä pienenä kirjasena (toinen alaotsikolla *Satu pienoisille*), ja Amerikassa painettiin suomalaislukijoille kaksiosainen *Kokous Itämaan satuja*. Heti 1900-luvun alussa ilmestyi Helmi Krohnin moniosainen käännös ja 1900-luvun mittaan useita erilaisia ja eri lähteisiin perustuvia suomennoksia. Enää ei ole kyseenalaistettu *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden kääntämistä, ja suomennoksista on otettu yhä uusia painoksia (Valfrid Hedmanin vuoden 1922 käännöksestä ilmestyi vuonna 1998 jo kahdestoista painos). Ja vaikka Kaj Öhrnberg arveli vuonna 1981 (41) ettei uusia käännöksiä kenties enää tarvittaisi, ilmestyi kuitenkin v. 2001 Jaakko Hämeen-Anttilan suomentama ns. kyttyräselän sykli: *Kuka murhasi Kyttyräselän? Tarinoita Tuhannesta ja yhdestä yöstä*.

Tuhannen ja yhden yön tarinat, kuten kaikki vieraat tarinat, voivat vedota lukijoissa toisaalta omakohtaisesti koettuun ja toisaalta eksoottiseen: lukija etsii kaikua omille tuntemuksilleen tai janoaa uutta. Saduista ja tarinoista saatetaan etsiä jotain kaikille yhteistä, sitä minkä koko ihmiskunta voisi jakaa, tai ne voivat toimia porttina tai väylänä uuteen eksoottiseen maailmaan. Äärimmäisessä muodossaan vieraan kummastelu saattoi 1800-luvun Suomessa olla oudoiksi ja epänormaaleiksi koettujen ilmiöiden esittelyä sirkuksessa tai pelon loihtiman viholliskuvan maalailua (Harry Halén kuvaa Suomeen saapuneita kaukaisia vieraita ja suomalaisten vaikutelmia näistä kirjassaan *Kulkumiehiä*); muukalaisuutta saatettiin myös vierastaa ja kaihtaa. Erilaisuutta on monenlaista, eikä suhtautuminen siihen aina ole ollut suvaitsevaa (ks. Nygård 2001, joka käsittelee erilaisten ja marginaaliryhmien historiaa Suomessa). Mutta eksotiikka ja mielenkiihotus koettiin myös tarpeelliseksi: *Kirjallisen Kuukauslehden* arviossa eräästä turkkilaisia käsittelevästä kirjasta vuonna 1878 todettiin, että tämänkaltaiset kirjat "tarjonnavat juuri tätä nykyä huvittavaa lukemista monen länsimaalaisen vilkkaalle mielenkuvitukselle".²³ Saman lehden aiemmin mainittu arvio Lanen ja Thomén käännöksiin perustuneesta ja Eurénin aloittamasta suomennoksesta korostaa samaa itämaalaisen loiston herättämää kiihotusta: "nämä kaikki tuodaan esiin viehättävissä ja mielekkäissä kertomuksissa ja kiinnittävät lukijan huomion tähän outoon maailmaan, jonka taikaloiston ihailmiseen hän halukkaasti antautuu".

Kun ensimmäiset *Tuhannen ja yhden yön* tarinoiden sadut ilmestyivät suomeksi, niitä taustoitettiin ja selitettiin sekä yhteisen satuaarteiston että maailmankirjallisuuteen kuulumisen kannalta. Myös moraali saattoi olla tärkeä kriteeri tarinoiden valikoitumisessa: pyrittiin valitsemaan opetukseltaan sellaisia tarinoita jotka olisi helppo vastaanottaa. Tästä huolimatta lukijoiden reaktio

²³ "Türkische Skizzen. Von Murad Efendi." (Arvio teoksesta) *Kirjallinen Kuukauslehti* 2-3/1878, s. 67.

on saattanut olla kielteistä. *Kanawan* puolteleva taustoitus voidaan tulkita ikään kuin tällaisen vastaanoton ennakoimiseksi (silti Aladdinin tarina jäi kesken). Ei liene ollut helppoa tarjota tällaista lukemisen ainesta heterogeeniselle lukijakunnalle. Mutta kuten olemme nähneet, *Tuhannen ja yhden yön* tarinat nousivat kuitenkin yhä uudelleen esiin. Aina uudet kääntäjät ja uudet julkaisijat tarttuivat niihin. Niinpä ne pikkuhiljaa myös vakiinnuttivat asemansa suomennettuna maailmankirjallisuuden klassikkona, jolle syntyi erilaisia suomenos-traditioita ja lukumalleja.

Eksoitiikan kaipuu voi elää rinta rinnan kotimaisen, tutun ja oman puolustamisen kanssa, myös Suomessa. 1800-luvulla omaksuttiin Suomessa kansallisuusaaite, suomen kielestä tehtiin sivistyskieltä, ja suomalaista kirjallisuutta luotiin ja kehitettiin. Rinnan Suomi-innostuksen kanssa eli myös tarve tutustua vieraaseen, ottaa malleja muualta, kuulla vieraista maista ja kansoista. Vieraasta ja muukalaisesta keskusteltiin paljon 1800-luvun sanomalehdissä; suomennoksillakin oli osansa tässä kiistassa kun pohdittiin oliko ulkomainen kirjallisuus ollenkaan sopiva malli suomenkieliselle kirjallisuudelle vai turmelisiko se uuden, aloittelevan kirjallisuuden. Kun oli suuri tarve puolustaa omaa ja seistä omalla pohjalla, nähtiin toisinaan kaikki outo ja vierasperäinen pahana. Teetä ja kahviakin kehoitettiin valmistamaan kotimaisista aineista sanomalehti *Suomettaressa* vuonna 1847 artikkelissa, jossa pyrittiin lisäämään kaiken kotimaisen arvostusta.²⁴ Tavallisempaa kuitenkin lienee ollut niin teen ja kahvin kuin kirjallisuudenkin yhdistäminen houkuttelumielessä kaukaisiin maihin ja eksootisiin mielikuviin. Tällaista vierauden houkutusta oli myös *Tuhannen ja yhden yön* tarinoissa.

Tuhannen ja yhden yön tarut, joilla ei ole yhtä ainoaa selkeää alkuperää, ovat itsessäänkin esimerkki vieraan ja oman sekoittumisesta. Ne ovat myös jossain mielessä paralleeli koko arabialais-islamilaiselle kulttuurille, joka on omaleimainen ja uutta luova omaksuessaan ja siirtäessään kulttuurisia traditioita. Mutta ehkä näin on useimmissa kulttuureissa. Vieraan ja oudon voi hyväksyä monella tavalla. Suvaitsevaisuus ja sulauttaminen kulkevat rinta rinnan. Aitoa ja alkuperäistä ei aina löydy, ei edes silloin kun haluaisimme kunnioituksesta toista kohtaan tavata hänet omimmillaan ja aidoimmillaan. Selväpiirteiset rajat sekoittuvat, alhainen ja ylhäinen, kansanomainen ja kanonisoitu, elävät rinta rinnan ja yhdessä. Niin elävät myös vieras ja oma: *Tuhat ja yksi yötä* ovat sekoittuneet suomalaiseenkin kulttuuriin jo yli puoleentoista vuosisadan ajan.

²⁴ ”Hywä on tulla’ omillansa aikaan.” *Suometar* 50/1847 (14.12.1847).

AINEISTOLÄHTEET

Tuhannen ja yhden yön kertomukset

- ”Puhuwat Tarha-pöllötkin”. *Oulun Wiikko-Sanomats* 48/1829.
11-osainen kertomus nuoranpunoja Hassanista (ei otsikkoo), *Oulun Wiikko-Sanomats* 26–28, 30–31, 33–38/1831.
12-osainen kertomus Ali Babasta (ei otsikkoo). *Oulun Wiikko-Sanomats* 26–37/1834.
”Waimon kawaluus. Itämainen tarina.” *Kanawa* 18–20/1845.
”Tuhats ja yö”. *Kanawa* 18/1846.
”Aladdin eli kummallinen kyntteljalka”. *Kanawa* 19–22, 26/1846.
Ihmeellinen onni. Suom. A. O. [August Ahlqvist] *Suometar* 42–48/1853. Ilmestyi kirjana nimellä *Ihmeellinen onni. Itämainen satu*. v. 1855. Sarjassa Lasten hyöty ja huvitus, osa III. G. W. Edlund.
Itämaan satuja. Suom. G. E. Eurén. I: Alkusatu. 1856. II: Kauppias ja aave. 1857. III: Kalastaja. 1857. Turku: Wilén.
Tuhats yksi yöts. *Kokous itämaan satuja*. Nuorisolle sovittanut F. Hoffmann. 8 Wihkoa. Suom. N. F. Spolander. 1874–1879. Porvoo, G. L. Söderström.
Aladdin (ja taikalamppu), eli, Se ihmeellinen lamppu: satu pienoisille. Helsinki: Holm. 1878.
Tuhannen ja yksi yöts. *Kokoelma itämaalaisia satuja*. I–III osaa. Turussa G. W. Wilénin ja Kumpp. kirjapainossa. 1878–1880. (Ensimmäiset 30 yöts Eurénin suomentamat, ks. yllä *Itämaan satuja*.)
Aladdin ja noitalamppu. Wiipuri: Clouberg 1884.
Tuhats yksi yöts: kokous Itämaan satuja. 1–2 wihko. Ashtabula, (Ohio): Amerikan sanomat. 1899.

Muut

- FRANKLIN, BENJAMIN 1826: *Wanhans Richardin Aawe- ja Neuwo-Kirja*. Turku: Frenckell ja Poika.
JUTEINI, JAAKKO 1818: Valittuja suomalaisten sananlaskuja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen aineistot (<http://www.kotus.fi/aineistot>).
Kanawa = *Kanawa, Sanansaattaja Wiipurista* 18/1846. Wiipuri.
Lawonius, W. Köyhyyden kylwöjä. *Mehiläinen* 11/1860.
Litteraturblad = Litteraturblad för Allmän medborgerlig bildning 1 ja 3/1856. Helsingfors.
Mehiläinen, elokuu 1837. Oulu.
NB. [nimimerkki] 1842. Tusen och En Natt. På svenska utgifven af H. Sandström. Häft I–X. Upsala, Stockholm, Fahlun, 1836–41. [kirja-arvostelu]. *Frey, Tidskrift för Vetenskap och Konst*. Häft. 1–6, 78–81.
Oulun Wiikko-Sanomats 5/1837. Oulu.
Saima 22/1846. Kuopio.
Suometar 50/1847. Helsinki.
Turun Wiikko-Sanomats 6/1820; 16/1820, 24/1820, 33/1820 ja 20–23, 26, 28, 30–31/1825. Turku.

LÄHTEET

- APO, SATU 1989: Kaksi luokkaa, kaksi satuperinnettä: havaintoja 1800-luvun kansan- ja taidesaduista. *Sananjalka* 31, 141–163.
ARO, JUSSI 1977: Suomeksi käännetty arabialainen kirjallisuus. *Marhaba*, 46–47.
BAGOT GLUBB, JOHN 1976: *Haroon al Rasheed and the Great Abbassids*. London, Sidney, Auckland & Toronto: Hodder and Stoughton.
BORGES, JORGE LUIS 2000: The Translators of the Thousand and One Nights. LAWRENCE VENUTI (toim.): *The Translation Studies Reader*, 34–48. Suom. Esther Allen. London & New York: Routledge.

- FORSGÅRD, NILS ERIK 1998: Topelius, Orienten och islam. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 73. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 614, 143–156. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- GARDBERG, CARL-RUDOLF 1973: *Boktrycket i Finland. 3. delen: Från Åbo brand till år 1918*. Helsingfors: Helsingfors grafiska klubben.
- GERHARDT, MIA 1963: *The Art of Story-Telling*. Leiden: E. J. Brill.
- HAAVIO, MARTTI 1972: *Nuoruusvuodet. Kronikka vuosilta 1906–1924*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- HALÉN, HARRY 1984: Islaminuskoisista Suomessa. *Teologinen Aikakauskirja* 1984: 5, 341–353.
- 1986: *Kulkumiehiä*. Helsinki: Otava.
- HIRVONEN, MAIJA ja KAISU LAHIKAINEN 1982: *August Ahlqvist. Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845–1889*. Helsinki: SKS.
- HONKO, LAURI 1979: Perinteen sopeutumisesta. *Sananjalka* 21, 57–76.
- HÄMEEN-ANTTILA, JAAKKO 1995: Oral vs. written: some notes on the Arabian Nights. *Acta Orientalia* 1995, 184–192.
- 2001: Esipuhe kirjaan jota ei ole. *Kuka murhasi Kyttyräselän? Tarinoita Tuhannesta ja yhdestä yöstä*, 7–13. Suom. Jaakko Hämeen-Anttila. Helsinki: Basam Books.
- IMPIVAARA, HEIKKI 1914: Turun Wiikko-Sanomain aiheuttama kiista suomen oikeinkirjotuksesta ja A. I. Arwidssonin osallisuus siihen. *Virtittäjä* 18, 5–48.
- IRWIN, ROBERT 1994: *The Arabian Nights: A Companion*. London: Allen Lane.
- JUNTUNEN, LEEENA 1982: Suomen lehdistön kirjallisuusaineiston kehitys vuosina 1800–1980. YRJÖ VARPIO (toim.): *Kirjallisuuskritiikki Suomessa*, 50–161. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- KOHTAMÄKI, ILMARI 1956: *Ankara puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. Helsinki: SKS.
- 1959: *Pietari Hannikaisen "Kanava" – uudenaikaisen lehdistömme ladunavaaja*. Helsinki: SKS.
- LAUERMA, PETRI (tulossa): Erillismurre vai murteiden yhdistelmä? KATJA HUUMO, LEA LAITINEN ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä*. Helsinki: SKS.
- LEHTONEN, ULLA 1981: *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin julkaisuja 1. Tampere: SNI.
- MALINIEMI, AARNO 1936: Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunta (1848–1849). *Historialinen Aikakauskirja*, 117–137.
- 1939: *S. G. Elmgrenin muistiinpanot*. Suomen historian lähteitä II. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1996: Reinhold von Becker ja murteiden taistelu. SEPPÖ PEKKOLA (toim.): *Kuusikymppinen*, 126–156. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MÄKINEN, ILKKA 1997: *"Nödvändighet af LainaKirjasto": Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Helsinki: SKS.
- NYGÅRD, TOIVO 2001: *Erialaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena.
- RAPOLA, MARTTI 1960: *Sanojemme ensiesiintymiä Agricolaista Yrjö-Koskiseen*. Tietolipas 22. Helsinki: SKS.
- RAUSMAA, PIRKKO-LIISA 1972: Kansansatujen keruu, julkaisu ja tutkimus Suomessa. PIRKKO-LIISA RAUSMAA (toim.): *Suomalaiset kansansadut. I. Ihmesadut*, 12–46. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1973: Läntinen ja itäinen satuperinne Suomessa. *Karjala. Idän ja lännen silta*. Kalevalaseuran vuosikirja 53, 121–136. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- (toim.) 1972: *Suomalaiset kansansadut. I. Ihmesadut*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RUNEBERG, FREDRIKA 1984: *Kynäni tarina ja Muistiinpanoja Runebergista*. Suom. Tyyni Tuulio. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- SAINIO, MATTI A. 1968: G. E. Eurénin kasvatusopilliset mielipiteet. *Hämeenmaa XXIII*. Hämeen heimoliiton julkaisuja 23, 40–72.
- TOMMILA, PÄIVIÖ 1963: *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- 1984: *Oulun Wiikko-Sanomia 1829–1879. Oulun lehdistön alkutaival*. Oulu: Kaleva.
- 1988: "Turun Wiikko-Sanomat". ULLA EKMAN-SALOKANGAS, EEVA-LIISA AALTO ja RAIMO SALOKANGAS (toim.): *Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos. Savonlinna-Övermarks-Tidning: sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985*, 144–145. Kuopio: Kustannuskiila.
- VARPIO, YRJÖ 1986: *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia*. Helsinki: WSOY.
- ÖHRNBERG, KAJ 1981: Orientin lentävä matto. *Bibliophilos*, 35–41.

OUTI PALOPOSKI: *The Finnish A Thousand and One Nights of the 19th century*

This article traces the journey of the tales of *A Thousand and One Nights* from India through Persia and Egypt to Europe and finally to Finland. The early Finnish translations of these tales are discussed and related to the overall literary and linguistic scene in Finland in the 19th century.

This article focuses on how translations both shape and mirror their target cultures. The era of literary translations began after Finland had been made part of tsarist Russia in the early 19th century and questions of language, identity and nationality started to emerge among the literate. Translations were generally seen as a way of enriching and developing the written language, and consequently, started to appear as models for original writing as early as the 1820s. The tales of *A Thousand and One Nights* were among the first literary translations into Finnish, and they appeared first in newspapers and later on as books, introducing foreign and exotic elements but also conforming to audience expectations. Critical acclaim was generally favourable, but there are signs of some discomfort among the readers. However, the tales gradually made their way into the literary canon in Finland, too. Introductions and prefaces were used to facilitate their reception: the tales were depicted as educational and enjoyable, and were also compared to Finnish folk tales. Among the translators there were well-known and respected figures, for example, the grammarians August Ahlqvist and G. E. Eurén. Slowly the tradition spread, resulting in a wealth of different versions and adaptations of the tales, indicative of both the appeal of the tales and their versatility. This growth also carries proof of the force of accustomisation: how persistent efforts at creating a literary classic through translation gradually succeeded in securing an audience and thus maintaining the fame of the work in Finland.